

УГОЛОВНОЕ ПРАВО, УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

УДК 343.5

ОБЪЕКТ ШАХРАЙСТВА В СИСТЕМЕ СТРАХОВАНИЯ

Світлана ВЛАДИМИРЕНКО,

здобувач

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

SUMMARY

This is an examination of different kinds of object of crimes in the sphere of economic activity. The author offers his definition of separate kinds of the crimes' object.

Key words: object of a crime, object of a criminal law protection, economic activity, economic crimes, insurance fraud.

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто питання об'єкта злочинів у господарській діяльності, здійснено його правовий аналіз на різних рівнях. Пропонується авторське визначення окремих видів об'єкта цих злочинів

Ключові слова: об'єкт злочину, об'єкт кримінально-правової охорони, господарська діяльність, господарські злочини, страхове шахрайство.

Постановка проблеми. Кожен злочин завжди посягає на певний об'єкт, заподіює йому шкоду або створює загрозу такого заподіяння. Будучи одним з чотирьох елементів складу злочину, об'єкт надає можливість визначити суспільно-політичну сутність злочину, з'ясувати його суспільно-небезпечні наслідки. Що більш небезпечним є злочин, то більш пріоритетною має бути кримінально-правова охорона цього об'єкта [4, с. 77].

Викладення основного матеріалу. Установлення об'єкта має велике значення для виявлення характеру і ступеня суспільної безпеки будь-якого злочину, відмежування від суміжних злочинів, призначення покарання тощо.

Необхідно зазначити, що об'єкт злочину необхідно відмежувати від об'єкта кримінально-правової охорони. Ці поняття, хоча й взаємопов'язані, але не тотожні. Як зазначає професор Є.Л. Стрельцов, поняття «об'єкт кримінально-правової охорони» й «об'єкт злочину» мають різне змістове наповнення. Об'єкт кримінально-правової охорони – те, що поставлено під охорону кримінального права, а об'єкт злочину – те, що порушується в результаті суспільно-небезпечного діяння [17, с. 103]. Об'єкт кримінально-правової охорони – більш широке поняття. По-перше, зарахування певних відносин до категорії, що охороняються кримінальним правом, не перетворює будь-яке посягання на них на кримінальне, оскільки злочинами визнаються тільки найнебезпечніші посягання на об'єкти, передбачені кримінальним законом [12, с. 149]. По-друге, кримінальний закон охороняє певні об'єкти не тільки від злочинних, а й від інших суспільно-небезпечних посягань, які не визнаються злочинами (наприклад, заподіяння шкоди з боку неосудних осіб або тих, які не досягли віку настання кримінальної відповідальності) [10, с. 25]. Усе це дає змогу дійти висновку, що проблема визначення об'єкта злочину – одна з основних у доктрині кримінального права.

Злочин завжди посягає на певний об'єкт, заподіює йому шкоду або створює загрозу її заподіяння. Як один із чотирьох елементів складу злочину об'єкт злочину дає можливість визначити суспільно-політичну сутність злочину, з'ясувати його суспільно-небезпечні наслідки. Що більш важливим є

об'єкт, то небезпечнішим є злочин, а отже, більш пріоритетною має бути кримінально-правова охорона цього об'єкта [4, с. 77].

У науці кримінального права найпоширенішою є триступенева класифікація об'єктів злочину «по вертикалі», тобто залежно від рівня їх узагальнення (загальний, родовий, безпосередній).

Прихильники триступеневої класифікації об'єктів злочину на загальний, родовий і безпосередній зазначають, що вона ґрунтується на співвідношенні філософських категорій «загального», «особливого» й «окремого». Загальною є вся сукупність суспільних відносин (загальний об'єкт), які охороняються кримінальним законом, особливими – окремі однорідні за своїми політичними й економічними властивостями групи цих відносин (родовий об'єкт), окремими – конкретні суспільні відносини, що охороняються певною кримінально-правовою нормою від будь-яких злочинних посягань (безпосередній об'єкт) [18, с. 61–62]. Така класифікація об'єктів злочину, як убачалося, вважається логічною, відповідає потребам практики, а тому послідовно підтримується багатьма науковцями [8; 13, с. 236–245].

Автори чотириступеневої класифікації об'єктів злочину вирізняють загальний, родовий, видовий і безпосередній об'єкти. Так, окремі вчені вважають, що об'єкт, який у триступеневій класифікації визначається як безпосередній, насправді є видовим об'єктом. Безпосередній же об'єкт – це об'єкт конкретного посягання, якому заподіяно шкоду в результаті вчинення конкретного злочину, що має місце в реальності (наприклад, життя, здоров'я чи власність конкретної людини) [10, с. 40–42; 5, с. 162–163].

У всякому разі, на нашу думку, видові об'єкти існують, але не в усіх більш загальних групах суспільних відносин, які систематизуються в межах родового об'єкта. Тому вважаємо, що класифікація об'єктів у сфері господарської діяльності, залежно від рівня їх узагальнення, має бути чотириступеневою: тут слід вирізняти загальний, родовий, видовий (у межах родового об'єкта окремих груп злочинів) і безпосередній об'єкти злочину.

Загалом дискусійний характер питання про поняття та класифікацію злочинів у сфері господарської діяльності зумовлений складним і неоднозначним характером діянь, які традиційно охоплюються цим поняттям.

Більшість фахівців виходять із того, що господарськими злочинами є суспільно небезпечні протиправні діяння, що завдають шкоду чи створюють загрозу заподіяння шкоди суспільним відносинам, які складаються у процесі та з приводу виробництва, обміну, розподілу й використання (споживання) матеріальних і деяких нематеріальних благ [3, с. 259–260; 6, с. 154–156]. Деякі вчені звертають увагу, що окремі злочини, які ми звикли називати господарськими, посягають на фінансову діяльність держави та включають цю ознаку в поняття господарських злочинів [7, с. 402–404].

Наприклад, В.О. Навроцький під родовим об'єктом господарських злочинів розуміє систему господарства України, яка складається з фактичної (сукупності наявних сфер, галузей господарської діяльності) і функціональної сторін (принципів, за якими здійснюється господарювання в державі). Господарські злочини – це передбачені нормами КК України суспільно небезпечні посягання, які завдають істотної шкоди системі господарювання. За об'єктом господарські злочини поділяються на три групи: 1) посягання на інтереси споживачів; 2) перешкоджання правомірній підприємницькій діяльності; 3) порушення порядку заняття господарською діяльністю. Остання із названих груп, у свою чергу, включає в себе такі підрозділи: а) злочинне ставлення до матеріальних ресурсів; б) фінансові зловживання; в) порушення заборон та обмежень у сфері господарювання [11, с. 354–358].

Є.Л. Стрельцов під господарським злочиним розуміє вчинене приватною або посадовою особою при здійсненні господарської діяльності умисне або необережне суспільно небезпечне діяння, що завдає істотної шкоди цій корисній діяльності. Подібно визначається і злочин у сфері підприємництва. З огляду на положення про відсутність у сучасній Україні цілісної системи господарювання робиться висновок, що родовим об'єктом господарських злочинів має визнаватися нормальна господарська діяльність, тобто така, що, відповідаючи чинному законодавству, в остаточному результаті отожднюється з підприємництвом. Зазначається, що залежно від видового об'єкта господарські злочини поділяються на такі групи: 1) злочини у сфері підприємництва; 2) злочини у сфері послуг; 3) злочини у фінансово-кредитній сфері; 4) злочини у сфері сільського господарства. Водночас господарські злочини, які порушують нормальне здійснення підприємництва, Є.Л. Стрельцов поділяє на такі: 1) загальні злочини в підприємстві (порушують загальні норми і правила здійснення підприємництва, можуть вчинюватися у будь-якій сфері чи галузі господарської діяльності – промисловості, сільському господарстві, транспорті тощо); 2) спеціальні злочини в підприємстві (вчиняються у будь-якій сфері чи галузі господарської діяльності, але мають специфіку, породжувану особливостями тієї чи іншої галузі або сфери господарювання, наприклад, злочини у сфері послуг). Пропонується ще одна, третя, класифікація господарських злочинів, в основу якої покладено стадії (етапи) підприємницької діяльності: злочини, що вчинюються 1) на початковому етапі здійснення підприємництва; 2) на етапі здійснення підприємницької діяльності; 3) на етапі завершення підприємницької діяльності. Також науковець висунув пропозицію виділити в самостійний розділ Особливої частини КК злочини у фінансово-кредитній сфері [14; 15, 10; 16, с. 242–265].

Отже, на основі розглянутих наукових розробок щодо об'єкта злочину у сфері господарської діяльності і, зокрема,

злочину, який передбачатиме кримінальну відповідальність за страхове шахрайство, можна дійти таких висновків.

При вирішенні проблеми визначення об'єкта злочину – шахрайства, що вчинюється у сфері страхування, необхідно, на нашу думку, застосовувати підхід, за яким об'єктом цього злочину має бути те, що реально існує, конкретно сприймається, чому може бути завдана реальна шкода, яку можна достовірно визначити та оцінити й узяти під охорону кримінального закону, незалежно від того, яким є ставлення до цього тих чи інших верств населення.

При більш спеціальному аналізі потрібно вважати, що об'єкт злочину, який буде передбачати кримінальну відповідальність за страхове шахрайство як одного зі злочинів, що вчиняються у сфері господарської діяльності, може бути правильно встановлено з урахуванням саме розуміння господарської діяльності як діяльності, що породжує суспільні відносини щодо виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних і нематеріальних благ, у зв'язку з чим установлений законодавством порядок здійснення цієї діяльності має істотне позитивне значення для держави, суспільства й окремих його членів і соціальних груп.

На нашу думку, відправним поняттям у визначенні об'єкта злочинів у сфері господарської діяльності є поняття самої господарської діяльності. Так, відповідно до ч. 1 ст. 3 ГК України, під господарською діяльністю розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність [1]. Поняттям «господарська діяльність» охоплюється таке: а) підприємницька діяльність, здійснювана з метою одержання прибутку; б) некомерційна господарська діяльність, здійснювана без такої мети (ч. 2 ст. 3 ГК України).

Законна, суспільно корисна господарська діяльність характеризується певним порядком здійснення. Як установлює ч. 1 ст. 5 ГК України, правовий господарський порядок в Україні формується на основі оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів, виходячи з конституційної вимоги відповідальності держави перед людиною за свою діяльність і визначення України як суверенної й незалежної, демократичної, соціальної, правової держави. Відповідно до ч. 2, 3 ст. 5 ГК України, суб'єкти та інші учасники відносин у сфері господарювання здійснюють свою діяльність у межах встановленого правового господарського порядку, конституційні основи якого, зокрема, становлять таке: забезпечення державою захисту прав усіх суб'єктів права власності й господарювання, соціальної спрямованості економіки, недопущення використання власності на шкоду людині й суспільству; право кожного володіти, користуватися й розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; визнання всіх суб'єктів права власності рівними перед законом, непорушності права приватної власності, недопущення протиправного позбавлення власності; економічна різноманітність, право кожного на підприємницьку діяльність, не заборонену законом, визначення виключно законом правових засад і гарантій підприємництва; забезпечення державою належних, безпечних і здорових умов праці, захист прав споживачів; взаємовигідне співробітництво з іншими країнами; визнання й дія в Україні принципу верховенства права [1].

Отже, родовим об'єктом злочинів у сфері господарської діяльності з урахуванням міжгалузевого правового аналізу

пропонуємо вважати правопорядок у сфері господарювання. Під останнім слід розуміти систему соціальних зв'язків, що виникають з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних і нематеріальних благ, яка відповідає встановленим Конституцією та законодавством України принципам, правилам, умовам і гарантіям здійснення господарської діяльності й використання її результатів і яка внаслідок цього становить цінність для держави, суспільства загалом та окремих його членів (індивідів і соціальних груп).

Визначення родового об'єкта злочину, який буде передбачати відповідальність за страхове шахрайство, надає можливість перейти до характеристики його видового й безпосереднього об'єкта.

В.Р. Мойсик, наприклад, за видовим об'єктом об'єднує злочини, передбачені в розділі VII Особливої частини КК, у сім груп: 1) злочини, що посягають на загальні принципи та встановлений порядок здійснення підприємницької діяльності або окремих її видів (ст. 202, 203, 203¹, 204, 205, 209, 213, 214, 217–221 КК); 2) злочини, що посягають на кредитно-фінансову систему України (ст. 199, 200, 207, 208, 210, 211, 212, 216, 222, 223, 224 КК); 3) злочини, що посягають на встановлений порядок виготовлення й використання документів у господарській діяльності (ст. 215 КК); 4) злочини, що посягають на встановлений порядок реалізації споживачам товарів і надання послуг (ст. 225–227 КК); 5) злочини, пов'язані з виявами монополізму й недобросовісної конкуренції (ст. 228, 229, 231 та 232 КК); 6) злочини, що посягають на встановлений порядок переміщення предметів через державний кордон України (ст. 201 КК); 7) злочини, що посягають на порядок здійснення приватизації державного та комунального майна або підприємств (ст. 233–235 КК) [9, с. 30–32].

Виходячи з наведеного прикладу, місце злочину, який передбачатиме відповідальність за страхове шахрайство, у другій групі злочинів, які посягають на кредитно-фінансову систему України, і видовим об'єктом страхового шахрайства буде нормальна діяльність фінансово-кредитної системи України.

На думку окремих дослідників, які займалися проблемами страхового шахрайства, безпосереднім об'єктом страхового шахрайства будуть суспільні відносини, які пов'язані з укладанням договорів страхування та виконанням обов'язків щодо них (виплатою страхового відшкодування або забезпечення). [2, 8]

Безпосереднім об'єктом у системі страхування є нормальна економічна діяльність і фінансові інтереси системи страхування.

Висновки. Підсумовуючи, необхідно зазначити таке:

– по-перше, родовим об'єктом злочинів у сфері господарської діяльності пропонуємо вважати правопорядок у сфері господарювання. Під таким правопорядком пропонується розуміти систему соціальних зв'язків, що виникають з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних і нематеріальних благ, яка відповідає встановленим Конституцією та законодавством України принципам, правилам, умовам і гарантіям здійснення господарської діяльності й використання її результатів і яка внаслідок цього становить цінність для держави, суспільства загалом та окремих його членів (індивідів і соціальних груп);

– по-друге, видовим об'єктом злочинів, передбачених ст. 199, 200, 207, 208, 210, 211, 212, 216, 222, 223, 224 КК України є нормальна діяльність кредитно-фінансової системи України;

– по-третє, місце норми кримінального закону, що передбачатиме відповідальність за страхове шахрайство, має бути в групі злочинів, які регулюють кримінальну відповідаль-

ність за порушення нормальної діяльності кредитно-фінансової системи України;

– по-четверте, безпосереднім об'єктом злочину, який передбачатиме відповідальність за страхове шахрайство, на нашу думку, необхідно вважати регламентований законодавством порядок здійснення нормальних суспільних відносин, які пов'язані з укладанням договорів страхування й виконанням зобов'язань за ними (виплатою страхового відшкодування або забезпечення).

Список використаної літератури

1. Господарський кодекс України : прийнятий Верховною Радою України 16 січня 2003 р. / Верховна Рада України // ВВР – 2003. – № 18. – Ст. 144.
2. Жилкина М.С. Страхование мошенничество: правовая оценка, практика выявления и методы пресечения / М.С. Жилкина. – М. : Волтерс Клувер, 2005. – 192 с.
3. Коржанський М.Й. Кримінальне право України. Частина Особлива / М.Й. Коржанський. – К. : Генеза, 1998. – 592 с.
4. Кримінальне право України. Загальна частина / [Александров Ю.В., Антипов В.І., Володько М.В. та ін.] ; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – 3-тє вид., переробл. та доповн. – К. : Юридична думка, 2004. – 352 с.
5. Кримінальне право і законодавство України. Частина Загальна : [курс лекцій] / за ред. М.Й. Коржанського. – К. : Атіка, 2001. – 432 с.
6. Кримінальне право України. Загальна частина / [М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.] ; за заг. ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тацій. – 2-ге вид., переробл. та доповн. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 480 с.
7. Кримінальне право України. Особлива частина : [підручник для студентів юрид. вузів і фак.] / Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, С.Я. Лихова та ін. ; за ред. П.С. Матишевського, П.П. Андрушка, С.Д. Шапченка. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 896 с.
8. Курс советского уголовного права : в 6 т. / под ред. А.А. Пионтковского. – Т. 2. – М. : Наука, 1970. – 216 с.
9. Мойсик В.Р. Проблеми кримінальної відповідальності за шахрайство з фінансовими ресурсами : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / В.Р. Мойсик. – К., 2002. – 239 с.
10. Музика А.А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів / А.А. Музика – К. : Логос, 1998. – 324 с.
11. Навроцький В.О. Кримінальне право. Особлива частина : [курс лекцій] / В.О. Навроцький. – К. : Знання, 2000. – 771 с.
12. Наумов А.В. Российское уголовное право. Общая часть : [курс лекцій] / А.В. Наумов. – М. : БЕК, 1996. – 560 с.
13. Советское уголовное право. Часть общая / ред.: М.Д. Шаргородский, Н.А. Беляев. – Л. : Издательство Ленинградского Ордена Ленина гос. ун-та им. А.А. Жданова, 1960. – 588 с.
14. Стрельцов Е.Л. К вопросу о родовом объекте хозяйственных преступлений / Е.Л. Стрельцов // Актуальные проблемы государства и права : сб. науч. трудов. – Вып. № 1. – Одесса, 1994. – С. 35–38.
15. Стрельцов Е.Л. Господарські злочини. Глава VI Кримінального кодексу України з науково-практичним коментарем / Е.Л. Стрельцов. – Одеса : Астропринт, 1998. – 152 с.
16. Стрельцов Е.Л. Економічні злочини : внутрідержавні та міжнародні аспекти : [навчальний посібник] / Е.Л. Стрельцов. – Одеса : Астропринт, 2000. – 476 с.
17. Стрельцов Е.Л. Проблеми встановлення соціально-правової шкоди від злочину / Е.Л. Стрельцов // Право України. – 2011. – № 9. – С. 99–106.
18. Тацій В.Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України : [навчальний посібник] / В.Я. Тацій. – Харків : Укр. ЮА, 1994. – 76 с.